

Kelemen Zoltán
KÉT ATYA-KÉP KÖZÖTT
(IRÓNIA ÉS MITIZÁLÁS
KRÚDY GYULA KOSSUTH FERENC – KÉPÉBEN)

A következőkben három olyan Krúdy-műről lesz szó, melyekben az író Kossuth Lajos idősebbik fiának, Ferencnek állít emléket. Az írásművek magukon viselik mindazon publicisztikai jegyeket, melyekről *Az öregedés dokumentumai* című dolgozatban már esett szó a Habsburg-dinasztia uralmának alkonyát megörökítő tárcák, karcolatok, novellák, riportok kapcsán¹. A szövegek huszonnégy év történéseit ölelik fel, 1882-től (Kossuth Lajos nyolcvanadik születésnapjának ünneplése az emigrációban) 1906-ig (az akkor már Kossuth Ferenc nevével jelzett Függetlenségi Párt győzelme), s közülük az első 1925-ös keltezésű, az események lezárulta után tizenöt évvel vette Krúdy papírra, feltehetőleg ekkor foglalkozott a Kossuth-fiú történetével először komolyan². Azt az írásművet, mely annak a gyűjteménynek adta az alapját, amelyet 1976-ban *Kossuth fia* címmel regényként adtak ki, 1931. november 11-én, illetve 12-én az *Esti Kurír* hirdette meg *A Kossuth-fiúk, Krúdy Gyula történeti regénye* címen, és még ugyanazon hó 13-án kezdték el közölni folytatásokban december 13-ig. A gyűjtemény második része egészen az 1976-os kiadásig³ gyakorlatilag kéziratban maradt, ha eltekintünk egy Krúdy nevéhez méltatlan és sajnálatos szövegkiadástól, melyről a későbbiekben azonban lesz még szó, mert mégiscsak rendelkezik olyan vonásokkal, melyek – ha csak részlegesen is, de – figyelmünkre méltathatják⁴. 1932-ben vetette Krúdy papírra a harmadik szöveget, mely vagy a műhelymunka részeként ama bizonyos második rész írása közben készült, vagy pedig – és ez is igen valószínű – a már kész mű után keletkezett, mint annak stilisztikai-történeti újragondolása⁵. Akár így, akár úgy, mindkét eljárásra szép számmal találhatunk példát a Krúdy életműben. Dolgozatom elkészítése közben Krúdy művei mellett Sturm László *Hagyományok* metszéspontján. Források, műfaji klisék és elbeszélésmódok Krúdy Gyula egy regénycsoportjában című műve volt a legfontosabb forrásom⁶, dolgozatom nagyon sokat köszönhet ennek a filológiai tekintetben rendkívül fontos munkának, mely a maga szempontjából a Krúdy-szakirodalom összegzését

is figyelemre méltó módon kísérli meg. Hasznosak voltak még Fábri Anna *Utószava és Jegyzetei*, melyeket a *Kossuth fia* című összeállításához készített⁷.

A *Kossuth fia* című 1925-ben a békéscsabai Tevan Kiadónál *A tegnapok ködlovagjai* című gyűjteményben megjelent novellisztikus, önéletrajzi és családtörténeti (ezúttal nem a Kossuth-, hanem a Krúdy-családra gondolok) vonásokat egyaránt tartalmazó szöveg Kossuth Ferenc debreceni és nyíregyházai utazását – mely tiszteletadásként és kortes útként egyként értelmezhető – örökíti meg. A későbbi regényhez képest – melyben szintén feldolgozta Krúdy ezt az eseménysort – azonban erőteljesebben jelenít meg olyan gondolati tartalmakat, melyek dolgozatom szempontjából fontosak.

A novella elején a magyar függetlenség több évszázados küzdelmeinek hagyományát, mint a magyar nemzet lényegi, mitikus történetét, tulajdonképpen, mint újkori mítoszát idézi meg Krúdy. II. Rákóczi Ferencsel együtt említi Kossuth Ferenc apját (nemzeti-történelmi fontosságukat más műveiben is párhuzamosan láttatja). Ebbe a kultikus jelképekkel sokszorosan terhelt, sűrített jelentéstartalmú mitikus közegbe helyezi a századforduló magyar politikai életének egyik igen fontos képviselőjét, Kossuth Ferencet, aki példaadó erkölcsisége és józan, becsületes, polgári gondolkodásmódja ellenére többszörösen megbukik ezen a kelet-magyarországi megmérettetésen. Alakja nem illeszkedik az ájtatos és primitíven populista, Kossuth Lajost főistenként befogadó magyar Panteonba, de abba a mitológiába sem, melyet Krúdy a népi gondolatot is magába olvasztó, de annál sokkal szubjektívabb, mégis történetibb, tudatosabb, legfőképpen mégis öntörvényűként jellemezhető módon maga alkotott meg évek hosszú során át egészen haláláig alakítgatva-élesztgetve, főként történelmi regényeiben. Fábri Anna a *Kossuth fiához* írt *Utószavában* inkább az epizodikusság felé viszi el az értelmezést: „Bármely történeti időszakról írt is Krúdy, történeti hűség helyett saját történelemélményének közvetítésére törekedett, nem embereket jellemzett, hanem gesztusokat nagyított ki, részleteket fokozott fel, epizódokat dolgozott ki bámulatos aprólékossággal. Nem annyira az események voltak fontosak a számára, hanem a bennük rejlő, az általuk közvetített életszemlélet”⁸. Erre az epizodikus anekdotizmusra építi értelmezését: „Újság, napilap számára kialakított forma ez, leginkább a tárcaregényhez hasonlítható, könnyen és természetesen felel meg a folytatásokban való közlés követelményeinek, epizódokból, kis, elkülönülő részekből épül fel, de a látszólagos statikusság ellenére a részek egymásutánjából mégiscsak kibontakozik egyfajta folyamatosság. Egyszerűen azért, mert a feldolgozott téma, történelmi esemény, korszak, önmagában hordja az előrehaladást, a kiválasztott és

megjeleníteni kívánt cselekménynek adottak a kezdő- és végpontjai, s Krúdy, ha időnként kissé kedvetlenül is, de tartja magát ezekhez a meghatározókhoz”⁹. Ez a magyarázat kissé tautologikusnak tűnhet arra a kérdésre való tekintettel, hogy Krúdy miért választotta a történelmi regényt, mint kifejezési formát. Úgy éreztem inkább, hogy Krúdy nem elégedett, nem elégedhetett meg történelmünk profán, történelmi személyiségeivel, a szakrálishoz fordult, főként a magyar Nagyboldogasszony kultuszhoz. A jelen dolgozat szempontjából annyiban lehet fontos ez a jellemző, amennyiben kapcsolódási pontokat találhatunk a Krúdy-féle mítoszteremtés és a primitív népi mitizálás között. Egy ilyen lehetséges pont lehet az, a novellában is fontos helyet betöltő mozzanat, mikor is Kossuth Lajos detronizálta Debrecenben a Habsburg-házat: „Az öreg debreceni polgárok sehogy sem tudják az apafiús hasonlatosságot felismerni az utódban ama lelketrázó magyar fantommal, aki a kocsmaházhoz közeleső Nagytemplomban a Habsburg-házat trónjavesztettnek nyilvánítja.¹⁰” Krúdy aprólékosan leírja az Arany Bikát, mint a magyar gasztronómia egyik fellegvárát, ezzel együtt azonban azt is hangsúlyozza, hogy semmi más, mint vendéglátóipari egység, profán hely, semmiképpen sem illik országos dolgokat eldöntő vagy a döntést előlegező tanácskozásokhoz. Ráadásul komor mementó a cigánymuzsikától zajos lakoma háttérében magasodó Nagytemplom, mely az előd, az apa országformáló és az események idején már mitizálódott cselekedetének volt a helyszíne. Arról, hogy az étel- és életrendet figyelmen kívül hagyó ízléstelen falánkság hogyan ellenpontoszza a „daliás idöket”, melyeket a történet szempontjából jelennek tekinthető idő, a falánkság ideje felvált, már volt szó egyebüttl¹¹. Dolgozatom témája az a felelőség- illetve szerepvállalás, melyet a magyar XIX. század és a XX. századnak a magyar XIX. századhoz sorolható első majd’ másfél évtizede¹² megkövetelt fiaitól, pontosabban a forradalom és szabadságharc fiaitól, a reformkor unokáitól, akik ilyen módon történetileg közvetlenül és nyomasztóan meghatározottakká váltak, és ha nem tudták cselekedeteik útján saját jellemüket megformálni, akkor könnyen a Petöfi Zoltánkák¹³ sorsára juthattak.

Az istenekkel, félistenekkel és héroszokkal túlzásfolt osztrák-magyar Panteon szinte kötelező érvénnyel jelölte ki a követési útvonalakat a kiegyezés utáni magyarok számára. A két atyaisten, atya-kép (dolgozatomban szándékosan használom az „atya” kifejezést az „apa” helyett, mivel az „apa-kép” összetétel a freudi pszichoanalízis által kellőképpen terhelt, és e helyt nem annyira lélektani-társadalomlélektani

szempontok szerint vizsgálom Krúdy szövegeit, sokkal inkább hagyománytörténeti, kultúranropológiai és némileg etnografikus nézőpontból) természetesen Kossuth Lajos és a szabadságharcra való tekintettel kissé furcsának tűnő, de legalábbis a „boldog békeidők” szempontjából érthető módon I. Ferenc József. A Krúdy-családban oly komoly volt az 1848-1849-es forradalom és szabadságharc tisztelete, és ez a kultusz olyan szorosan összefonódott Kossuth Lajos tiszteletével, hogy Radics Mária híres, de eddig még nem sokat idézett 1919-ről keltezett levelében így ír Várpalotáról legkedvesebb unokájának: „Édes Gyula! Egy gondolat bánt engem. Hogy te édes gyula ebben a Veszélben lévő Hazánkat meg tudnád menteni, ha személessen be utaznád azokat a kétes gondolkozó vidékeket, és a Nagy Kosut ként fel ráznád ennek az Alvó nemzet Lelkét a kik a Nem bánomságon andalognak a még az elenségeik fel osztják Hazánkat.”¹⁴ És az unoka valóban megpróbál a maga módján megfelelni a feladatnak. Elutazik a kápolnai földosztásra, Fejér megyéből, Kárpátaljáról tudósít, lapot szerkeszt. Mindeközben minden bizonnyal tudja, hogy nem lehet, de nem is kell többé „Nagy Kosut ként” viselkedni azokban a történelmi helyzetekben, melyekben már nincs szükség sem a „Nagy Kosut”-ra, sem I. F. J.-re (ahogy műveiben gyakorta I. Ferenc Józsefet jelölni szokta). Azon a bizonyos, 1919-ből vagy 1925-ből nézve egyaránt a történelmi múltba távolodó debreceni, Arany Bika-beli lakomán nemcsak Kossuth fia nem viselkedett „Nagy Kosutként”. A Kossuthot visszaváró magyarok sem azok már, akik annak idején a „daliás idők” tanúi voltak. A vendég Kossuth Ferenc történeti-politikai szerepétől függetlenül kicsinyes módon párbajra menően veszekednek azon, hogy a cigányzenekar Kossuth Ferenc pohárköszöntője után a „*Jaj de huncut az a német!*” című nótát húzta. Krúdy nem titkolja, hogy megrendezett hírlapírói provokációról volt szó, mint ahogy azt sem, hogy ezzel a nótával tulajdonképpen a svarcgelb osztrákokat, elsősorban magát Ferenc Józsefet szándékoztak provokálni, valamint arra voltak kíváncsiak, mit szól hozzá Kossuth fia. Nos, Krúdy kellő iróniával beszéli el, hogy a bárgyú és gyermekes nótával (szövegét talán okulásul a későbbi korok számára *Kossuth fia* címmel megjelent könyvében közli is¹⁵), mellyel Ferenc József egyáltalán nem törődött, legfőképpen csak az aulikus magyarokat lehetett bosszantani, Kossuth Ferenc pedig egyáltalán nem is ismerte a dalt, így reagálni sem tudott rá. Ezzel persze újfent megnehezítette hazai elfogadtatását, befogadását. A lelkesültség nem neki szólt, hanem egy hérosznak, pontosabban egy főistennek, akinek elvakult és hisztérikus kultuszát a Kossuth-regényben örökíti majd meg Krúdy. A magyarok fanatikusan hinni akarnak

valamiben, illetve valakiben, s ebbéli hitükben nem zavarja őket sem az, hogy hitük tárgya immár halott, sem az, hogy a nagy halott utódja – szerencsére – teljesen más gondolkozású, mint azt tőle elvárnák. Az ezeken a lapokon megjelenített hit párhuzamba vonható olyan Krúdy regények hasonló mozzanataival, jelentéseivel, mint az *Etel király kincse*¹⁶ vagy a *Mákvirágok kertje*¹⁷, ahol ez a romboló erejű fanatizmus ideológiája, világnézete az önön sorsával kezdeni semmit sem tudó, lassan haldokló kurtanemesi rétegnek.

Nem kerülheti azonban el az ironikus jellemzést Kossuth fia sem, akinek megfontolt bölcsességét egyébként (főként a Kossuth-regényben) az író többször hangsúlyozza (inkább a haza bölcséhez, Deákhhoz hasonlította a Kossuth-fiút ebben, mint apjához). Olaszos divat szerinti öltözete szemet szúr a londoni divathoz szokott szemeknek, eleganciáját azoknak a talián munkásoknak öltözködéséhez hasonlítja a szerző, „akik különböző kőmunkák – így utcakövezési munkák – elvégzése miatt érkeznek Magyarországra, de a szembetegségtől megóvó rézkarika nem volt a fülében.¹⁸„ (ti. Kossuth Ferencnek K. Z.) „Nyakkendője olyan keresztbe rakott, szögletes, kemény anyagból való nyakkendő volt (...), amely (...) az ingplasztron tegnapiságát volt hivatva eltakarni – azt hiszem német találmány és jégeringek felett alkalmazták. És olyan szagos volt, mint egy másodrangú illatszerkereskedés a Kerepesi úton. (...) Talán szívbajos – kérdezem magamban.”¹⁹ Krúdy nagyapja otthoni beszélgetéseik idején ezt a Kossuth-fiút tartotta az „új üstökösnek”, „miután már az öregúr se a himlőoltást, sem Pasteur szérumát nem találta jónak a függetlenségi eszméktől eltávolodó magyar nemzet meggyógyítására”²⁰. Krúdy Kossuth Ferencet illető metaforikájában ott található a patikaszer, a varázsló, az alkimista és az ügynök is; de az, hogy titkos ügynök-e vagy házaló, az nem derül ki mondataiból, hiszen: „Mit hozott magával a talián határon át? Garibaldi egy véres ingfoszlányát, amilyent Magyarországon is árultak a házalók”²¹. Krúdy egyszerre érzékelteti olvasójával a „nagy várakozásokat”, melyekkel az örökösnek tekintett Kossuth-fiút itthon várták, legalább is mióta kinyilvánította – a hazai politikai körök nem kis megdöbbenésére –, hogy szándékában áll hazatelepülni; valamint ezeknek a várakozásoknak a politikai szempontból neveltséges, helytelen és anakronisztikus voltát; azt, hogy Kossuth Ferenc, aki nem tudott, de nem is akart megfelelni ezeknek a várakozásoknak, milyen új-régi (Deáktól vagy talán már Széchenyitől megszokott) politikai elveket vall, és ugyanakkor azt is, hogy mindezzel a becsületes korszerűséggel együtt hogyan válik mégis neveltségessé Kossuth fia, legalábbis az évtizedekkel későbbi krónikás-riporter számára. (Krúdy

ezt a két kategóriáját a szemtanúnak egyként közel érezte magához, kevés eltérést látott, illetve láttatott műveiben közöttük.)

A családi és a mitikus nemzeti történet szempontjából egyaránt fontos találkozóval zárul a novellává kerekedett riport. Nyíregyházán Kossuth fia Kossuth katonájával találkozik. Legidősebb Krúdy Gyula, *a gróf*, a negyvennyolcas honvédtiszt, a gerillavezér Krúdy Kálmán fivére, a családi legendárium abszolút hőse, számtalan Krúdy mű főszereplője, az utolsó negyvennyolcasok egyike kettős szerepet játszik a novellában. Ő testesíti meg a szövegben a valós, eredeti magyar függetlenségi törekvéseket, méghozzá radikális, ugyanakkor logikus módon, ezen kívül neki szánta unokája az öreg hős szerepét is, akin túlhaladt az idő, aki gyermeki tisztasággal és naivitással ragaszkodik aktualitásukat veszített eszmékhez, ahogy csak a nagyon sokat megélt, idős emberek teszik. Közben Kossuth Ferenc kezét fogja a nagyapa a szivarfüstös szobában, „sírós hangon kérdegeti”²², a nagy példakép fiát. „Az öregúr szinte megeszi a virzsínia szivart K. F. beszéde alatt.”²³ Megjegyzem, ez a híres szivar is utalhat arra, hogy Kossuth Ferenc nem akar sem apjának, az egyik atya-képnek a helyébe lépni, sem a Ferenc József-i atyaképet nem akarja megszüntetni, sőt tiszteletben tartja, amikor legidősebb Krúdy Gyula „címeres házában vizitelt, és sehogy sem akart virzsíniai szivarra rágyújtani. (Pedig ez a virzsínia azok közül a szivarok közül csempésztetett, amelyeket Ferenc Józsefnek extra gyártanak a magyarországi dohánygyárakban.)”²⁴ Kossuth Ferenc tehát elhatárolja magát attól a hagyománytól, amely akár pro, akár kontra, de mindenképpen Ferenc Józsefhez viszonyítva határozza meg követőit. Ezzel azonban hitelét is elveszti bizonyos mértékben. Az öreg honvédtiszttel való találkozás mindezt még hangsúlyosabbá teszi: „K. F. szelíden csillapította nagyapámat. Nem akar ujjat húzni I. F. J.-vel?”²⁵ A történelmi tények azonban rációfoltak erre. Eljött az idő, amikor mégiscsak ujjat kellett húznia a konokság szigorú öreg királlyal.

A *Kossuth fia* című posztumusz Krúdy-mű (melyet a továbbiakban az egyszerűség kedvéért röviden regényként fogok jelölni, hangsúlyozom azonban, hogy nincs szándékomban a regény kontra publicisztikai gyűjtemény vitában egyik oldalra sem letenni a garast, habár Sturm László véleménye a regényformáról mindenképpen figyelemreméltó, feltehetőleg azonban sohasem derül már ki a szerző eredeti elképzelése a szöveggel kapcsolatban), keletkezésével kapcsolatban ezúttal Fábri Anna Jegyzeteire és Sturm László kutatásaira egyaránt hagyatkozhatunk, s pusztán ezeket az adatokat ismételhetjük. Még Krúdy életében és jóváhagyásával jelent meg az első rész *A Kossuth-fiúk vagy egy nemzeti küzdelem regénye* címmel az Esti

Kurírban a fentebb említett időszakban. A *Kossuth-fiúk Ferenc József árnyékában és fényében* című írásmű kéziratban maradt. Ezt a kéziratot bocsátotta 1943-ban Krúdy özvegye Lukács Gyula újságíró rendelkezésére, aki *A magyar Sasfők* címmel jelentette meg a Fővárosi Könyvkiadó Kft. Kiadásában²⁶, Krúdy Ilona Előszavával²⁷. Fábri Anna és Sturm László egyként felhívják a figyelmet arra, hogy Lukács beleírt a szövegbe, kihagyott belőle, átszerkesztette, tehát semmiképpen sem tekinthető ez a kötet Krúdy Gyula művének. Két apróságot azonban mindenképpen el kell mondanunk a kiadással kapcsolatban. Jelfy Gyula dokumentatív fontosságú fényképei díszítik a kötetet, olyan történelmi szereplőket és eseményeket örökítve meg, mint például a Függetlenségi Párt intéző-bizottsága; báró Bánffy Dezső, gróf Andrássy Gyula és gróf Zichy Aladár a híres két perces bécsi audiencia után; Kossuth Ferenc, amint Bristol-szállóbeli lakásán beszámol képviselőtársainak első királyi kihallgatásáról; a híres találkozás Thaly Kálmán és a két Kossuth-fiú között Kossuth Ferenc lakásán vagy az a pillanat, amikor Fabriczius ezredes királyi kéziratot feloszlatja a parlamentet. Azonkívül ebben a kötetben található az a két részlet, melyet az 1976-os kiadásból a kor kultúrpolitikája miatt ki kellett cenzúrázni. Az elsőben csupán a vesztes világháborúra vonatkozóan találtam egy mélységesen szomorú utalást, mely azonban senkinek és semminek az érdekeit nem sérti, míg a második idézet bűne talán az lehetett, hogy dehonesztáló megjegyzést tett az internacionalizmus eszméjére²⁸.

A Fábri Anna szerkesztette szöveg az előbbieken tárgyalt novella ihletésére kapta a *Kossuth fia* címet. Habár Sturm László is hitelesnek tekinti a Magvető Könyvkiadó 1976-os kiadását, felveti a filológiai hűség problémáját. Fejezetcímek variálódtak, cserélődtek, maradtak ki, és mivel úgy tűnik, az író mégsem a két szöveg közös kiadására gondolt, a szövegek közti átfedéseket is meg kellett szüntetni. Sturm László rendkívül lelkiismeretesen jár utána ennek az igazán nehezen áttekinthető kérdéskörnek, így ezúttal az ő művéhez utalom az olvasót a részletesebb filológiai rekonstrukció ügyében²⁹. Olyan művel van tehát dolgunk, mely hű próbál lenni a Krúdy-életmű egészének szellemiségéhez, be is illeszthető az életműbe, mégsem nevezhető teljes egészében egységes Krúdy-alkotásnak, habár eredetisége immár tényként tekinthető.

Sturm László a *Kossuth fia* kapcsán a többféle elbeszélői pozíció párhuzamos használatával magyarázza azt, hogy Ferenc Józseffel kapcsolatban feltűnően sok epés, keserű megjegyzés található a regényben, míg más műveiben Krúdy kedélyesen, mégis tisztelettel nyilatkozik az idős császárról és királyról³⁰. Szörényi László *Bécs szimbolikus szerepe Krúdy*

műveiben című tanulmányában³¹ ettől eltérő módon válaszol a kérdésre, kimondatlanul sejtetve azt a kettősgyökerű atya-képet, mely dolgozatom homlokterében áll. Szörényi véleménye szerint a függetlenségi párti öröksége mellett Krúdy a nemzeti dekadencia veszélyeit is látva ismerte fel a dualista monarchia értékeit. Szörényi elképzelése mellett szól az is, hogy számtalan Krúdy-mű visszatérő, szinte „eposzi” motívuma az a néha ironikus, néha komoly borongó kijelentés, hogy a magyar otthonok falán szinte házi oltárként ott volt Kossuth Lajos képe, de vele szemben legtöbbször Ferenc József is. A leírásban rejlő feszültséget néha azzal bonyolítja, illetve súlyosbítja az író, hogy Kossuth arcképe mellett vagy éppen ahelyett ott található az aradi tizenhárom mártír tábornok képe. A társadalom kulturális, illetve kultikus-rituális viselkedésének szempontjából azt hiszem mindenképpen megfontolandó annak kijelentése, hogy a profán, hétköznapi (habár történelmi) világból a szakralisba emelkedik át primitív népi módon egy letűnő avagy már éppen letűnt korszak két talán legkiemelkedőbb alakja, s ez a letűnő-letűnt korszak hangsúlyozottan ehhez a két szakralizált alakhoz próbál idomulni. Azokat az erkölcsi-társadalmi viselkedésmintákat tartja a maga számára kötelező érvényűnek, melyeket „mitológiája” két központi alakjának tulajdonít. Akkor is, ha ezekkel a mintákkal a szakralizált hősök nem rendelkeztek, és akkor is, ha ezek a minták ellentétekként vannak jelen a két atya-képben, mint ahogy Kossuth Lajos és Ferenc József esetében pontosan megfigyelhető. Számos idézet olvashatnánk a regényből annak alátámasztására, miképpen kerül a két atya-kép egymással szoros párhuzamba, álljon most itt csak egy: „Kossuth megrázkódott (ti. Kossuth Lajos K. Z.), felült ágyában, a történelmi nevezetességű egyszerű vaságyban, amilyen Ferenc József volt a bécsi Burgban.”³² Mindezek figyelembevételével beszélhetünk változtatott elbeszélői nézőpontokról csak éppen az nem biztos, hogy ezek a különböző nézőpontok különböző elbeszélőket takarnak. Lehet a „riporter” Krúdy véleménye például a következő idézet a regényből: „Az 1894. esztendő oly közömbösséggel kezdődött Magyarországon, mint I. Ferenc József hosszú uralkodása alatt megszoktuk a jövő-menő esztendőket. Ennek a királynak az uralkodása alatt megszoktuk a békét, a szuronyok és ügyészek által őrzött csendet, a monarchiai rendet, amelyre a Népek Atyja szinte isteni küldetésből ügyelt, (...) I. Ferenc József és szolgálói, akik terjedelmes uralkodása alatt úgy megszoktak mint a férgek: elhitették a magyarokkal, hogy rossz álom volt az 1848-49-i szabadságharc, (...) a magyar üdvösség csak Ferenc József kezéből jöhet.”³³

A magyar urak, akik a nemes nemzetet alkotják, jó fiai akarnak lenni

mindkét atyának. Eötvös Károly Kossuth halála után Turinban Károlyi gróffal együtt Kossuth politikai végrendeletét keresi, hiszen „Ha olyan, amilyen Kossuthtól kitelhetik: eldughassuk, hogy sohase kerüljön Ferenc József szeme elé.”³⁴ Meg kell kímélni a Burgban lakó atyát a kínos vagy kínosnak vélhető szembesüléstől. „Ez a kemény uralkodó megtanította tapintatosságra az egykori kuruc ivadékokat.”³⁵

Különösen tanulságos az a részlete a műnek, mely Kossuth Lajos testének ünnepélyes hazahozatalát és temetését beszéli el. Annál is inkább, mivel Krúdy életműve tárháza a híres temetések megörökítésének II. Lajos újratemetéseitől egészen Ferenc József temetéséig. A regény 78. oldalán összehasonlítja a két atya temetését, és kétséget sem akar hagyni a felől, hogy Kossuth temetése volt a magyar nemzet számára a fontosabb, a jelentőségtejtesebb. Ezt a tényt azonban legalábbis ironikus felhangokkal látja el a 75. lapon, kijelölve egyúttal a mindenkori magyar temetési pompa értelmét és érvényességét is: „Temetni: azt tudunk - jegyezte meg gúnyosan Pázmány úr. De hát ő ugyanezt mondta II. Rákóczi Ferenc itthoni eltemettetésekor is.”

Krúdy Gyula úgy emeli be élete során folyamatosan készülő magánmitológiájába a Kossuth-fiúk történetét, hogy sorsukat párhuzamba vonja mitológiája többi szereplőjének sorsával. A vesztes szabadságharc után a Kossuth-fiúk nemcsak a történeti hűség kedvéért bujdosnak a Bakony erdejében, hanem azért is, hogy ezzel mitikusan megismételjék az 1929-ben íródott Festett király Habsburg Máriájának fiktív vándorlását a Bakonyban, no meg A templárius tatárjáráskori bakonyi kalandjait. A Bakony Krúdy művészetében és mitológiájában egyaránt a szakrális őserdő földi képe, amely a bakonyi Várpalotán élő nagymama, Radics Mária kapcsán a családi mitológiának is része. Hősei azért ismétlik a mitikusan is értelmezhető cselekvéseket, hogy ezzel rituálisan igazolják helyüket a Krúdy-mitológiában.

Ferenc József alakjának megformálásakor azonban mintha az eddigiekkel ellentétes folyamat játszódna le a Kossuth-regényben: az atyák profanizációja: Ferenc József „zsarnok volt, és zsarnok módjára önmagában is legyőzött sok olyan emberi gyöngeséget, amelynek legyőzése még tán annak az ellenségnek legyőzésén kívül is nemesebb, amely ellenséggel Ferenc József a történelemben sohase bírt. Nem tudott erőt venni se a magyarokon (...), se az olaszokon, se a pöröszokon. Veszített csaták sorozata jelzi férfikorát és hadviselő pályafutását, hogy már a felelősségére alig írható világháborúról ne is beszéljünk. De önmagát, szeretet, bánat, alkotmányos bajok, gyűlöletek és gyengeségek ellen, mindig

meg tudta győzni Ferenc József. (...) Erzsébet királynéval néha úgy bánt, mint egy bazárbeli gavallér, alig tudta jóvátenni kaszárnyastílusát. Rudolf fiát pedig egy osztrák sörfőző filiszter szempontjából nézegette és 'nevelte'. Ha mindenki olyan lett volna a tizenkilencedik században, mint Ferenc József, sohase mondják vala e századot a legnagyobbnak az embeiség történetében."³⁶ Mintha Krúdy azt a hivatalnok-mítoszt írná tovább, melynek az osztrák irodalomban jelentős hagyománya teremtődött, s melyet Claudio Magris is elemez a Habsburg-mítoszról írott művében: „A bürokrata figurájában összpontosul a császári birodalom lényege, kormányzási módszerei és mozdíthatatlan értékei, ő a politikai csodaszer a fenyegetően sürgető idő és a birodalmat szétfeszítő centrifugális erők ellen. Rendszeretet és hierarchiaimádat, ellenérzés minden lázadással szemben és lemondás a dolgok cselekvő átalakításáról. (...) A bürokrata témájával szoros kapcsolatban áll Ferenc József mítosza (...) a császár a hősiek középszer testesíti meg.”³⁷

Kossuth Ferencnek együtt kellett élnie apja atya-képével, apja halála után pedig szembesülnie kellett a birodalom első hivatalnokának, első szolgájának atya-képével. Meg kellett küzdenie ezzel az atyával, és szükségszerűen alul kellett maradnia ebben a küzdelemben, mégpedig nem egyszerűen a minőségbeli különbségek folytán, hanem az atya erőteljes politikai-hatalmi pozíciója miatt. Ezt a küzdelmet jeleníti meg a regény második része, valamint a *Kossuth Ferenc első találkozása Ferenc Józseffel* című, 1932-ben keletkezett novella. Kossuth fián számon kérik a magyarok mindazokat a pátozzsal túlterhelt, eposziva nagyított cselekedeteket és mindazt a túlmitizált jellemet, melyet apjának, a „Nemzet Atyjának” tulajdonítottak. Az igazság az lehet, hogy Ferenc József valóban nem tudna mit kezdeni egy épp az imént elmúlt korból itt maradt vagy visszatért hőssel, az is igaz azonban, hogy ez a hős sem boldogulna már a XIX. század végén. Kossuthtal nem, de Kossuth fiával már ki és meg tud egyezni a császár és király. Fábri Anna írja ezzel kapcsolatban: „Kossuth Ferenc történetében a dicső múlt és a kisszerű jelen találkozását éri tetten az író.”³⁸

Nemcsak Ferenc József demitizálódik, ő maga is profanizál, mítosztalanít. Ez a magyarokkal kapcsolatban alkalmazott politikájának fontos része. A regényben Szeless Adorjánt nevéhez illően szeleburdi cselekedete kapcsán éppen a megtorlás elmaradásával, azzal, hogy nem veszi komolyan a merénylőt, nem hajlandó hőst vagy mártírt faragni belőle, fosztja meg vágyott szerepétől az atya. „Ferenc József egy bécsi kihallgatás alkalmából így szólt Bánffy Dezsőhöz: 'Eh, ne beszéljünk erről az éretlen csínyről, nem érdemes róla beszélni.'”³⁹ Szeless „Svájcban és

Franciaországban Kossuth Lajos szerepét akarta eljátszani: itthon nyomban degradálták; személye csak addig volt érdekes, amíg a hazafias közvélemény azt vélte, hogy sikerült sodrából kihoznia Ferenc Józsefet. A király nyilatkozata után Szeless Adorján nevét csak még egyszer nyomtatták le a pesti újságok, mégpedig akkor, midőn néhány év múlva a m. kir. kereskedelmi minisztériumba tisztviselőnek kinevezték.”⁴⁰

Szeless cselekedete tanulságos lehet Kossuth fiának és a negyvennyolcas, heroikus korszak lezárulta utáni idők fiainak szempontjából. Az egyik atyához, Kossuth-hoz hasonulva igyekeznek érvényesíteni személyiségüket, s a társadalom is ezt kéri számone rajtuk, erre irányuló cselekedeteiket azonban csak a másik atyához való viszonyulásban, a lázadásban valósíthatják meg. Ennek a kettős követelményrendszernek a kihívásaival szemben szükségszerűen alulmaradnak, hiszen nyilvánvaló, hogy az atyák között a fiúk számára a legfontosabb különbség éppen az, hogy egymáshoz képest öntörvényűen alakították ki a személyiségüket, a másakra való tekintet nélkül. Ferenc Józsefre figyelve nem lehet Kossuth Lajost követni. Így állhat elő az a szinte operettbe illő, de valóban történeti tény, amiről szintén beszámol Krúdy, elfogultság nélkül. Kossuth Ferenc apja műveinek *Kossuth Lajos iratai az emigrációból* címmel történő megjelentetésére vállalkozik, s a könyv kiadásához a nyomda a kormánytól kér segítséget. „Bánffy Dezsőnek van bátorsága ezt az ügyet Ferenc József elé terjeszteni. Mire a király így válaszol: 'Gondoskodjék legalább arról, hogy ne üssenek nagy zajt a dologgal, és hogy a kormányom ne jöjjön olyan helyzetbe, hogy a szubvenciónak kelljen védelmére kelnie, mely szubvenció kérdését felhasználhatnák arra, hogy eljárásának törvényszerűségét sikerrel megtámadhassák.'”⁴¹ Államilag támogatott lázadó lesz tehát Kossuth fiából, de közvetve talán még apjából is, tekintve, hogy az ő műveiről van szó. Ezúttal mintha Ferenc József győzne Kossuth Lajossal szemben. (Mellesleg éppen arra a megengedő szenvedélymentességre hasonlít a császár és király taktikája, melyről Krúdy Lénárd Jenő *Dhammó* című, páli buddhizmusról szóló kétkötetes művében olvashatott.⁴²) Mindehhez járulnak még a millenáris ünnepségek, s úgy tűnik, a küzdelem az „örök vesztes”-ként elkönyvelt Ferenc József győzelmével ér véget. Puritán magánélete, szigorú aszkéta jelleme és katonás tartása, ha túlzásként is hat Krúdy jellemzésében (megjegyzem Kossuth heroikusságát még túlzóbban jellemezte a „krónikás-riporter” Krúdy), annyit mindenestre elárul számunkra, hogy minden profanizáció ellenére a Habsburg-mítosz a maga kikezdehetetlen voltában valószínűleg éppen a szakrális uralomnak abból a hiányából táplálkozik,

melyről *Királyregényeiben* írt Krúdy Gyula⁴³.

A Habsburg-dinasztia több évszázados magyar uralmának lezárulta után tizenhárom évvel írt regényben azonban felbukkannak az elmúlás kellemetlen és kíméletlen jelei is. A 271. oldalon szinte naturalisztikusan elemzi Krúdy azt a tényt, hogy a Habsburgok egymás között házasodnak. Mintha degenerációs groteszkbe fordulna át a híres jelmondat: „Te csak házasodj, boldog Ausztria”! Ami azonban talán fontosabb: Ferenc Józsefről is kiderül, hogy ő ugyanannak a hosszúra nyúlt XIX. századnak a hőse, mint Kossuth Lajos, Metternich vagy Rózsa Sándor, s az új idők neki is komoly kihívást jelentenek. A parlamenti demokrácia és az alkotmányosság vívmányai segítségével a magyaroknak mégiscsak sikerül kihozniuk a sodrából a „Népek Atyját”, aki megfenyegeti őket. Történetünk szempontjából azért különösen érdekes ez az esemény, mert ekkor találkozott Kossuth Ferenc másodszor Ferenc Józseffel. Ezen a találkozón „Ferenc József megfenyegette a magához hívott magyarokat, hogy további ellenállás esetén hazájukra a legnagyobb nyomor és szenvedés várakozik, amelyet a történelem valaha látott.”⁴⁴ Az ezt megelőző első találkozást talán fontossága miatt kétszer is kidolgozta Krúdy. A regényben található fejezet lényegesen rövidebb, mint az 1932-ben írt *Kossuth Ferenc első találkozása Ferenc Józseffel* című novella (a *Kossuth fia* második része is ebben az évben keletkezhetett). Sokkal naturalistább és szomorúbb képet fest az audienciára érkező magyarok közönséges viselkedéséről, mint a Fábri Anna által gondozott szövegváltozat. Az író Szemere Miklós úrral időzik akkortájt Bécsben, s nyomába ered az eseményeknek, „mivel akkortájt egyéb dolga nincs”. A Bécsbe látogató magyar urak arisztokratikus viselkedése, különösen pedig Kossuth Ferenc visszahúzó, csendes, egyszerű magatartása kontúros ellentéte a Bécsbe érkező vagy már ott „tanyázó” többi magyar közönséges cigányozásának, mulatozásának. A hosszadalmas leírás nemcsak az audiencia előkészületeire vonatkozik, legalább olyan aprólékosan, szinte „lélektani feszültségkeltést” alkalmazva beszéli el az író a császárnál és királynál töltött „háromnegyed óra” történetét. Minden bizonnyal azért, hogy a történet vége még gunyorosabbra sikeredjen. Hiszen Ferenc József gyakorlatilag néhány perc alatt végzett Kossuth fiával, utasította, hogy az ellenzék hagyjon fel mindenféle függetlenségi törekvéssel. A megzavarodott Kossuth-fi a háromnegyed órából hátralévő bőséges időt a mosdóban töltötte. A szerző még azt is sejteti, hogy nem mert kijönni onnan. Furcsa módon a századforduló függetlenségi törekvéseinek ez a nyitánya mégis őriz valamit a Kossuth-párti magyar hangulatból, valamit a lázadó kedvből. Mellesleg itt található Krúdy egyik -

nem biztosan szándékos – szójátéka is: „Kossuth Lajos fia Ferenc József elé indul.”⁴⁵ Utalás Kossuth fiának és az uralkodónak közös nevére.

Krúdy ezeket az éveket, különösen az 1906-os évet a nemzeti ellenállás idejének, a „daliás idők” visszatértének állítja be, s közben látszólag megfélemedzik a kiegyezés utáni korszak prosperitást hozó békeidejéről. Mire azonban létrejön a megegyezés az uralkodó és „leg hatalmasabb” országa között, a dolgok visszatérnek a kiegyezés természetes kerékvágásába. „A király az új miniszterekkel sorban kezét fogott. *Kossuth kezét tán hosszasabban szorította meg.* Tetszett, határozottan tetszett a Kossuth-fiú a királynak”!⁴⁶ Krúdy tehát tulajdonképpen varázsló. Örök ellentétet békít ki regénye végén. Legalábbis úgy tűnhet. Az igazsághoz közelebb járunk azonban akkor, ha a Krúdy-féle irónia egyik jellegzetes megnyilatkozási pontjaként olvassuk az előbbi idézetet. Nem Kossuth Lajos rázott kezét Ferenc Józseffel, hanem *Kossuth fia*. Az a Kossuth-fi, aki a regény utolsó lapjain tisztességes foglalkozást választ a korabeli Magyarországon, politikus lesz, ezzel elindul a Szeless Adorjánok életútján – hivatali vállal. Megjegyzem, ennek ismeretében eleve ironikusan értelmezhető a regény utolsó fejezetének címe: *Kossuth az egész vonalon győz*, hiszen a történelmi események ismerete – melyeket Krúdy nem titkol – sugallja a cím átfogalmazását: Ferenc József az egész vonalon győz.

Sturm László szerint a *Kossuth fia* – féle Krúdy szövegek több helyütt is lezárhatóak, abbahagyhatóak vagy folytathatóak.⁴⁷ Véleményem szerint a történelmi regény, de még inkább Krúdy mitizált nemzeti történelem írása szempontjából Kossuth Ferenc története ezen a ponton valóban véget ér, a „Nemzet Atyjának” fia beilleszkedik a „Népek Atyja” Magyarországnak társadalmába.

Jegyzetek

1. Kelemen Zoltán: *Az öregedés dokumentumai*. In. „Azok a szép(?) napok” (*Tanulmányok a Monarchia irodalmairól.*) (Szerk. Fried István és Kelemen Zoltán) JATE BTK Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszék – Tiszatáj-alapítvány. Szeged, 1996. 45-51.
2. *Kossuth fia*. In. Krúdy Gyula: *A XX. század vizitkártyái*. Szépirodalmi Könyvkiadó

Budapest 1986. 163-171.

3. Krúdy Gyula: *Kossuth fia*. Magvető Kiadó Budapest, 1976.

4. Krúdy Gyula: *A magyar Sasfőök*. Fővárosi Könyvkiadó Kft. Budapest, 1943.

5. *Kossuth Ferenc első találkozója Ferenc Józseffel*. In. Krúdy Gyula: *Pesti album*. Szépirodalmi Könyvkiadó Budapest, 1985. 468-479.

6. Sturm László: *Hagyományok metszéspontján. Források, műfaji klisék és elbeszélésmódok Krúdy Gyula egy regénycsoportjában*. Anonymus Kiadó Budapest, 2000.

7. 3. jegyzet 371-380. Illetve 381-408.

8. Ua. 372.

9. Ua. 376.

10. 2. jegyzet 166.

11. Kelemen Zoltán: *Falánkság és anarchia*. In. *Töprengések Kundera „szépséges szép üveggolyójá”-ról. (Kapcsolatok, hasonlóságok, jelenségek az irodalom Monarchiájában.)* (Szerk. Fried István és Kelemen Zoltán) JATE BTK Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszék – Tiszatáj-alapítvány Szeged, 1997. 81-91.

12. John Lukacs több munkájában ír (például: John Lukacs: *A XX. század és az újkor vége*. Európa Könyvkiadó Budapest, 1994. 9-14. Vagy Uő.: *Budapest, 1900. A város és kultúrája*. Európa Könyvkiadó Budapest, 1999. 239-241.) arról az egyedi korszakolásról, mely szerint az évszázadok nem a matematikai szabályszerűség szerint váltakoznak, hanem történelmi, kulturális, politikai, társadalmi, lélektani és szellemi törvényszerűségek szerint. Így a XIX. század 1815-től 1914-ig tartott, és pusztán a még rövidebb XX. századhoz képest volt hosszú, mivel az 1914-től 1989-ig terjedt Lukacs szerint. Véleményem szerint mindenképpen megfontolandó és legalábbis művelődéstörténeti szempontból elfogadható ez a korszakolás.

13. Petőfi szerencsétlen sorsú, elzüllött fiáról Krúdy *Zoltánka* címmel drámát írt, valamint több karcolatában, novellájában örökítette meg alakját, kinek története szomorú jellemzője volt a magyar 1860-as-1870-es éveknél.

14. A levelet kéziratban közli Tóbiás Áron *Krúdy világa* című gyűjteményében (Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest, 1964. 170-171. A közlés során a betűhív átírást választottam, bár egyes betűk olvasata kétséges. A levél második, személyesebb részét nem közlöm, bár Tóbiás Áron művében megtalálható.

15. „*Jaj, de huncut a német, / Hogy a fene enne meg, / A tüdejét, a máját. / Meg az oldalbordáját.*” 3. jegyzet 189. Egyébként a közlés mellett Krúdy sem rejti véka alá lesújtó véleményét a nótáról.

16. Krúdy Gyula: *Etel király kincse*. Szépirodalmi Könyvkiadó Budapest, 1981. 271-411.

17. Uő.: *Palotai álmok*. Szépirodalmi Könyvkiadó Budapest, 1976. 169-229.
18. 2. jegyzet 166.
19. Ua. 166-167.
20. Ua. 167.
21. Uo.
22. Ua. 171.
23. Uo.
24. Ua. 170.
25. 22. jegyzet.
26. Az adatok a 6. illetve 7. jegyzetekben megadott művekből származnak.
27. 4. jegyzet 5-6.
28. Sturm László hívja fel a figyelmet a két kicenzúrázott szövegrészlet lelőhelyére a 6. jegyzetben jelölt művének 123., illetve 136. oldalán. Az 1976-os kiadás 264. oldalán jelöletlenül a következő szöveg maradt ki:
- „Ezer esztendő energiáját adta ki magából Kossuth Lajos fiának felhívására ...
Ha a nemzet nem győzött az 1848-49-i szabadságharcban, az történelmi átok volt.
De győzött a második Kossuth vezetése alatt, ez évszázad elején, ötven egynéhány
esztendő multán az első kudarc után.
Hogy volt ez?
Elmondtunk mindent, ami az emlékezetben megmaradt, mint érdemrend egy kopott
kabáton, mint régi mese, amelynek hallgatói maguk is öregesen bóbiskolnak már,
amikor az elmúlt dicsőségekről hallanak. Előveszik a régi zászlót a világháborúban
megsokasodott lobogók alól. Könnyes, de bátor, halk, de igazságos, – ilyen volt
Kossuth harca a később következő harcokhoz mérve.
Akkor győztünk!
Míg a világháborúban megsemmisültünk
Beszéljünk tehát a győzelmes időkről.” 4. jegyzet 96.
- Az 1976-os kiadás 288. lapjáról ezúttal jelezve a következő rész hiányzik: „Ó, csodálatos,
lelkes, drágalátos magyar ifjúság, amelynél soha a hont jobban senki nem szerette, amely
hazáját félté a korszak új eszméitől, a korrupciótól, az internacionalizmustól! Igazi márciusi
ifjak, akik még komolyan veszik az ifjúság nemzetvezető hivatását. Dereukat nem törték
meg az élet megalázkodásai, lelkük szabadon repül a magyar iskolákban tanított történelem
szárnyain.” 4. jegyzet 106.
29. 6. jegyzet 121-123.
30. Ua. 130.

31. Szörényi László: „Multaddal valamit kezdeni”. JAK füzetek 45. Magvető Könyvkiadó Budapest, 1989. 222-229. Lásd még *Magyarok Bécsben – Bécsről*. Szerk. Fried István. JATE BTK Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszék Szeged, 1993. 103-122.
32. 3. jegyzet 49.
33. Ua. 35.
34. Ua. 50.
35. Ua. 51.
36. Ua. 137.
37. Claudio Magris: *A Habsburg-mítosz*. Európa Könyvkiadó Budapest, 1988. 18-19.
38. 7. jegyzet 373.
39. 3. jegyzet 220.
40. Uo.
41. Ua. 221,
42. Szörényi László a 31. jegyzetben említett művében ír arról, hogy Krúdy Gyula ismerte, olvasta és fel is használta műveiben Lénárd Jenő *Dharmó. Bevezetés a Buddhó tanába*. I-II. kötet című könyvét (Lampel R. Könyvkereskedése (Wodianer F. és fiai) Rt. Budapest, 1911.). Szörényi véleményét alátámasztó szöveghelyekre én is bukkantam a Krúdy-életműben Lénárd Jenő könyvének elolvasása után.
43. Eddigi legteljesebb kiadásuk: Krúdy Gyula: *Három király*. Magvető Könyvkiadó Budapest, 1958.
44. 3. jegyzet 320.
45. 5. jegyzet 476.
46. 3. jegyzet 363.
47. 6. jegyzet 139.